

Мадина Бектенова

*Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы
Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының
жетекші ғылыми қызметкері, PhD
(Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан)*

ЖАҢҒЫРУ ҮДЕРІСТЕРІ АЯСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ МӘДЕНИ БІРЕГЕЙЛІКТІ САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Қазіргі заман ұлттық мәдениеттерде болып жатқан үдерістердің динамикасын, өршуін, бірігуін, алуан түрлілігін көрсетеді. Мәдениетаралық және өркениеттік өзара әрекеттесу процестері ұлттық мәдениеттер мен ұлттық бірегейлікті сақтау проблемасымен байланысты. Қазіргі заманның жаһандану процестері жаңа міндеттерді айқындады: ұлттық мәдени егемендікті сақтаудың, әмбебаптылық-индивидуализм жағдайында теңгерімді ұстанудың, діни факторды сақтаудың және т.б. тетіктерін іздеу. Мақалада ұлттық бірегейлікті сақтау және ұлттың жаңа болмысын қалыптастырудың ыңғайлары мен тұрғылары қарастырылады. Ұлттық мәдениеттер мен дәстүрлерді бірдей етіп жіберетін жаһанданудың кеңінен таралуына қарамастан, қазіргі заманғы үрдіс - ұлттық мәдени дәстүрлердің және сананы жаңғырту модельдерінің үйлесе дамуы.

Түйін сөздер: *Ұлттық мәдениет, дәстүр, ұлттық бірегейлік, жаңғыру, жаһандану үрдістері, қоғамдық сана.*

Мадина Бектенова

ВОПРОСЫ СОХРАНЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ И КУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В КОНТЕКСТЕ МОДЕРНИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Аннотация. Современность показывает динамичность, обострение, унификацию, многообразность процессов, происходящих в национальных культурах. Процессы межкультурного взаимодействия, цивилизационного связаны с проблемой сохранения национальных культур и национальной идентичности.

Глобализационные процессы современности определили новые задачи: поиск механизмов сохранения национального культурного суверенитета, балансирования в контексте универсализма-индивидуализма, сохранения религиозного фактора и др. В статье рассматриваются подходы и аспекты сохранения национальной идентичности и роста качества нации. Несмотря на экспансию глобализации, которая унифицирует национальные культуры и традиции, трендом современности является гармоничное функционирование национальных культурных традиций и моделей модернизации сознания.

Ключевые слова: национальная культура, традиция, национальная идентичность, модернизация, глобализационные процессы, общественное сознание.

Madina Bektenova

ISSUES OF PRESERVATION OF NATIONAL AND CULTURAL IDENTITY IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION PROCESSES

Abstract. Modernity shows the dynamism, exacerbation, unification, diversity of processes taking place in national cultures. The processes of intercultural and civilizational interaction are associated with the problem of preserving national cultures and national identity. The globalization processes of our time have determined new tasks: the search for mechanisms for maintaining national cultural sovereignty, balancing in the context of universalism-individualism, preserving the religious factor, etc. The article examines the approaches and aspects of preserving national identity and increasing the quality of the nation. Despite the expansion of globalization, which unifies national cultures and traditions, the trend of our time is the harmonious functioning of national cultural traditions and models of modernization of consciousness.

Keywords: national culture, tradition, national identity, modernization, globalization processes, public consciousness.

Кіріспе

Мәдениеттің ұлттық-мәдени дәстүрді сақтау мен транцендеттеу құқығы бүгінде әсіресе өзекті, себебі қазіргі мәдени болмыстың шынайылығында оның дамуын тек мәдени жаһандану үдерісімен

байланыстырудың қажеттілігі ғана емес, оған деген қамқорлық философиясын, яғни Мартин Хайдеггер өз еңбектерінде көрсетіп өткен «онтологиялық қамқорлықты» қалыптастыру қажеттілігі де туындайды.

Бірегейлік мәселесі бүгінде өркениеттік кеңістікте жаңа философиялық ойлау немесе жаңарған ой мәдениетінің дискурсы болып табылады. Мәдениет – адам болмысының басты формасы, әр ұлттық мәдениеттің өзінің даму жолдары мен ыңғайларында өзіне ғана тиесілі бірегейлігі бар.

Ұлттық мәдениеттің бірегейлігін жалпыға ортақ қағидалар мен әдістемелік нұсқаулықтар арқылы түсіну қиын, сондықтан да қазіргі гуманитарлық ғылымда ұлттық мәдениеттердің дамуы мен тұтастығын түсіндіретін релевантты әдістер жоқтың қасы. Мәдениеттанулық тұжырымдамаларға айналған көптеген қалыптасқан көзқарастар, мысалы, Ю.Лотманның, Э.Кассирердің, Стюарт Холлдың, Л.Уайттың, Ф.Боастың, М.Херсковичтің [1] және басқалардың, мәдениетті адамның мәдени формаларда рухани және әлеуметтік қалыптасуының тарихы ретінде түсіндіріп келген.

Ұлттық мәдениеттердің тағдыры тарихи және жаһанды үдерістің иректеріндегі әсіресе күрделі әрі дүдәмал болып көрінеді, сол себепті бүгінде ұлттық мәдениет мазмұның статикалық болмыс ретінде емес, қазіргі ұлттық мәдениет тағдыры үлгіленіп жатқан тарихи үдеріс ретінде қайта зерделеу қажет болып тұр.

Мәжбүрлеу идеологиясынан арылған және мәдени ойлау формасын енді өзі қалыптастыра алатын қазақстандық гуманитарлық ғылым үшін халықаралық ғылыми-зерттеу мен білім беру үдерісіне ену басты міндеттердің бірі болып табылады, бірақ әлі күнге дейін, өкінішке орай, біздің зерттеулер тек аймақтық сипатқа ие.

Осы орайда ұлттық мәдениетті, оның көпқырлылығын зерттеу – келешегі бар зерттеу, себебі онда ғылымдардағы, өнердегі мәдени интеграцияны және ең бастысы мәдени өзін-өзі танытудан да маңызды болып есептелетін мәдени коммуникацияны жүзеге асыруға көмектесетін диалогтың интенционалдығы бар.

Негізгі бөлім

Қазақ мәдениеті дәстүр мен модерннің өзара әсер етуінің бірегей феномені болып көпғасырлық тарих бойына өз бірегейлігін коммуникация мен диалог ішінде жетілдіріп келді, ол өз кезегінде идентификациялық және мәдени кодты, діни егемендікті сақтап қалуға мүмкіндік берді. Қазақстандағы мәдени интеграция

қазақ мәдениетінің негізгі қағидасына айналған толеранттылық мәдениетінің арқасында жүзеге асырылды. Оның хронотопы өзін басқа мәдениеттер үшін және басқа мәдениеттерді өзін үшін ашу көкжиегі болып табылады.

Және бүгінде қазіргі күрделі, амбивалентті мәдени процесстерде біз бір мезгілде өзіміздің бірегей мәдени дәстүрлерімізді «сақтауымыз» қажет және ашық, талпынушы, инновациға бейім болуымыз керек. Яғни, мәдени жаңғырудың да маңызын түсінуіміз жөн.

Қазақстанның ұлттық бірегейлігі қазақ этносының тарихи өзін-өзі тану процесінде, өмірдің күнделікті және рухани тәжірибесінде қалыптасты, оның негізгі белгілері тарихи тұрғыдан анықталды: өмірдегі адамгершілік принциптерінің басымдығы, басқа діндер мен мәдениеттерге ашықтық, толеранттылық, дәстүршілдік, дүниетаным бостандығы.

Қазақстандық бірегейлікті қоғамдық сананы жаңғыртудың міндеттерін жүзеге асырудың негізгі бағыттарының бірі ретінде қалыптастыру ұлттық тәжірибе мен идеяның бірлігіне, халықтың заманауи даму үрдістерін есепке ала отырып мәдени, рухани, саяси дәстүрлерін пайымдауға негізделетін тұтас әрі үйлесімді қазақстандық бірегейліктің қалыптасуын алға қояды. Себебі өз тарихын, мәдениетін біліп құрметтеуден, оның заңдары, мәндері мен менталдылығын түсінуден қазақстандық бірегейлік пен патриотизм негіз алатыны белгілі.

Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласы [2] және 2018 жылдың қарашасында жарық көрген «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы [3] ұлттық мәдени бірегейлікті қазіргі жағдайда сақтап қалу мақсатында көпғасырлық тарихи әрі мәдени мұраны қайта жаңғырту мен өзектендіруге бағытталған.

Ұлттық бірегейлік пен мәдени кодтарды сақтау мәселесі өте маңызды, өйткені бірегейлікті жоғалту – ол өз мәдениетінді жоғалту. Мәдени бірегейлік дағдарысы жөнінде руханилық қоғамдық сананың формасы ретінде және мәдени-әлеуметтік феномен ретінде жаһандық үдерістерге енуіне қатысты көп айта және жаза бастады.

Ұлттық бірегейлік және оны зерттеу гуманитарлық зерттеулерде конструктивизм әдістерін қолдана отырып жүзеге асырылады, өйткені олар оны адамның қалыптасқан әлеуметтік практикасы ретінде, ұлттық бірегейлік ұлттық маркерлермен ғана сәйкестенетін ұлттық өзіндік сана-сезім процесінде қалыптасатынын растайтын примордиалистік ұстанымдар арқылы түсінуді негіздейді.

Адам, қоғам мен мәдениеттің өзара әрекеттесу процесінде модельденген ұлттық бірегейлік азаматтық бірегейлікке ауыса отырып, азаматтық қоғамның кодекстерімен енгізіледі. Әрине, ұлттық бірегейлікті анықтау «ұлт» ұғымының мағынасын анықтамайынша мүмкін емес. «Ұлт» ұғымы туралы зерттеулердің шетелдік және отандық дискурстары оны «этнос», «азаматтық» және т.б. тұжырымдамаларымен сәйкестендіре отырып, оны даулы категория ретінде айқындайды. Осы тұрғыдан бірегейлікті іздеу ұлттық идеяны іздеумен байланысты.

Идентификацияның жаңа түрі – космополиттік бірегейліктің пайда болуы жаһанданудың шынымен жаппай сипатқа ие болып отырғанының дәлелі бола алады. Мұндай бірегейлік нені білдіреді? Лондон экономика мектебінің профессоры Дэвид Хелдтің айтуынша, Дж.Уолдрон немесе Б.Бэрри сияқты мәдени космополитизмді ұстанушылардың кейбіреулері ғана космополиттік бірегейліктің бар мәдени айырмашылықтарды және белгілі бір ұлттық мәдениетпен сәйкестендіру құқығын жоққа шығарады деп санайды [4]. Д.Хелд бұл тұрғыда мәдени космополитизмді ұлттық мәдениеттер мен баламалы өмір салты арасындағы делдалдықтың мүмкіндігі ретінде түсінуді ұсынатын Г.Гадамердің көзқарасымен келіседі [5]. Британдық саясаттанушының пікірі бойынша, «мәдени космополитизм индивидуалды бірегейліктің өзгергіштігі, яғни адамдардың әртүрлі мәдени қайнар көздерінен алынған материалдарды пайдалана отырып, жаңа бірегейліктер қалыптастырудағы таңғажайып қабілетінің әлеуетін» ерекше атап көрсетеді [6].

Бірегейліктің бұл түрі көбінесе «гибридті» деп аталады. Жазушы Салман Рушдидің пікірінше, мәдени космополитизм «адамдардың, мәдениеттердің, идеялардың, саясаттың, фильмдердің, әндердің жаңа және күтпеген үйлесімдерінен туындайтын гибридікті, араластықты, трансформацияны» құптайды [6]. Алайда, бәрі де, Г.Гадамер немесе Д.Хелд сияқты, мәдени космополитизм әртүрлі дәстүрлер арасында диалог жүргізуге қолайлы жағдай жасайды деп үміттенбейді.

Ричард Рорти мәдени космополитизмнің салдары туралы түбегейлі өзгеше түсінікте болды. Әлемге әйгілі американдық философ Шығыс және Батыс философтарының тоғызыншы конференциясында (Гонолулу, 2005) сөз сөйлеп, мәдени әртүрлілік жақын болашақта валюталар айырмашылығы сияқты пайдасыз болатынын айтты. Рорти мәдениеттерді «гибридтеу» бұрыңғыдай

бірнеше ғасыр емес, бүгінде оған қарағанда әлдеқайда аз уақытты алатынын тұжырымдады. Бұл мәдени әртүрлілікті біртұтас әлемдік мәдениетке жетелейді [7].

«Мәдени гибридтенудің» ықтимал салдары шынымен де саналуан. Жеке адамдардың деңгейінде қазірдің өзінде өзіндік сәйкестендіруде болып жатқан өзгерістерге бейімділік байқалады. Бұл негізінен мигранттар арасында көрінеді, сол Рушдидің өзі сияқты, әлемге әйгілі жазушы – Еуропада тұрақты тұратын мұсылман, Үндістанның тумасы. Солтүстік Америкаға немесе Еуропаға қоныс аударған, әсіресе екінші буындағы миллиондаған түріктер, ирандықтар, үнділер, пәкістандықтар, қытайлар, латын америкалықтар және т.б. өз этностық қоғамдастықтармен байланысын үзбей, ата-бабаларының көптеген дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын сақтай отырып, өздерің америкалықтар, канадалықтар, ағылшындар, немістер, француздар деп сәйкестендіреді. Гибридтенудің бұл түрі мигранттарды қабылдаған мемлекеттің мақсатты саясатының салдары болуы мүмкін. Мұның жарқын мысалы – АҚШ-та жүзеге асырылған «балқыту қазаны» тұжырымдамасы. Мәдени гибридттену көбінесе қоныс аударушылардың өздерінің Батыс елдерінің байырғы азаматтарымен барлық жағынан «тең» жағдайға жетуге ұмтылуынан туындайды. Сәйкестендірудің өзгеруіне байланысты туындайтын психологиялық және эмоционалдық қиындықтар туралы Салман Рушдидің көптеген әдеби кейіпкерлерінің өмір тарихы арқылы айқын суреттелген [8].

Мәдениет дәстүрдің болмысында заттанған адам рухының бүкіл толықтығын жаңғыртып тұра алатын кезде іргелі мәнге ие болады. Дәстүрлі мәдени тәжірибенің реконструкциясы тарихи-мәдени өткенді қалпына келтіру үшін ғана емес, сондай-ақ ондағы біріктіруші әлеуетін анықтау үшін, өткен мен бүгіннің мәдени үдерістерін әсірелемей де, кемсітпей де дәстүр мен полимәдениеттіліктің бірігу арасалмағын онтологиялық іздеу үшін қажет. Мәдениет өз мәні бойынша дәстүр болып табылады, себебі ол әлемді қабылдау және адам мен әлемнің онтологиялық мәнін иемдену тәсілін өндіре алады.

Қазақстан түркі әлемінің басқа да елдері секілді мультимәдениетті мемлекет болып саналады. Елімізде мәдени ландшафт тәңіршілдік, манихейшілдік, зороастризм, христиандық, буддизм, ислам сияқты көптеген діни-мәдени дәстүрлер контекстінде қалыптасқан еді. Ал қазақ мәдениетінің қалыптасуының өзі қазақ халқының тарихи-мәдени дәстүрінің аясында орын алды, онда түркі және ислам құраушылары үлкен рөл атқарды. Ислам дәстүрі түркі және қазақ

гуманитарлы білімінің философиялық конструктілеріне үйлесімді кірістірілді, ол әл-Фараби, әл-Бируни, Навои, Дулати және басқаларының еңбектерінде айқын байқалады.

Өзінде көшпелілердің, түркі және исламдық құндылықтарын үйлестіре білген қазақ мәдениетінің рухани тәжірибесі сызықтық емес, демократиялық ойлау тәсіліне жол ашқан өзара ықпалдастық пен толықтыру тәжірибесі болған. Ол туралы араб, итальян, неміс ғалымдарының тарихи биографиялық жылнамалары – Джаузи, Рубрук, Марко Поло, Вюстенфельд, Кодекс Куманикус, Оғыз-наме мәтіндері және т.б. растайды.

Қазақ мәдениетінің ислами қыры ұзақ жылдар бойына жоққа шығарылып, деконструкцияға ұшыраған, тек сыйыну сипаттамасымен шектеліп келді.

Тәуелсіздік дәуірімен оны қайта зерделеу байланысты, бүгінгі таңда ол кеңестік өткеннің шеттен тыс асырылған сыни дискурсіне тәуелсіз объективті тарихи қайта қарауды қажетсініп тұр.

Қазақ мәдениетінің исламдық аясы оның көпқырлылығын туындата отырып сәулет өнеріне, музыкаға, философияға, поэзияға, прозаға, тылсымға үйлесімді түрде кіріктірілген.

Осында айтып кеткен жөн, қазақ мәдениетінің ерекшелігі «аккультурация», «мәдени шок», «дәстүрден қасіретті алшақтау» секілді және мәдениетте мүмкін болатын басқа да жағымсыз процесстерсіз-ақ қазіргі мәдени шынайылыққа кіруге мүмкіндік берген диалогтық сипатқа үлесін қосқан оның көпмәдениеттілік факторы болып табылады.

Объективті тарихи реконструкциясы тарапынан өткенді саралау, тарихи өзіндік сана сезімнің болашағын ашуға – мәдениет тағдыры жөнінде ойлануға мүмкіндік туғызады.

Мәдениеттің ұлттық кодтары: символдар, белгілер, тілдік құрылымдар ұлттық мәдени бірегейліктің қалыптасуына тікелей әсер етеді. Тіпті мәдениет стильдерінің өзі ұлттық ойлаудың стильдерін қалыптастыратыны белгілі. Осылайша, О.Шпенглердің айтуынша, оюдың өзінде, діни культтерде, қарым-қатынаста қоғамның, жеке адамның идентификациясының аспектілерінің біріне айналатын рухани сабақтастық, ұрпақтар байланысы бар [9].

З. Ахметжанова, Н. Уәли және т.с.с. кейбір қазақстандық ғалымдар қазақ мәдениетінің ұлттық код, ұлттық концептосфера секілді мәндік сипаттамалар анықтамаларын көрсетіп отыр¹. Осындай ұлттық

¹ («Концептосфера» терминнің өзін танымал ресейлік ғалым, академик Д.С. Лихачев енгізген

кодтар, концептілердің арасында тіл, мәдениет, дәстүр, діл, дін ерекше айтылады. Қазақ концептосферасы Адамға және адамның әлеуметтік байланыстарына аса көңіл аударады, сондықтан біз қазақ үшін «Сен кімсің?», «Осы қоғамда, әлемде сенің орынын қандай?», «Басқа адамдармен, қоғаммен байланысын не?» сұрақтарының басым екенін айта аламыз [10].

Концептосфераның осындай түсіндірмесін бетке ұстап, авторлар қазақ ділділігін білдіретін, және ғасырлар бойы қазақтардың дүниетанымы мен дүниепайымы құралып келе жатқан іргелі ұғымдарды алып шығуға тырысып жатыр. Олардың ішінде адам, тіл, ұлт, намыс, қанағат, туыстық, ағайын, атамекен, туған жер, ұлы дала және т.б. Осы концептілердің барлығы дерлік қазақ мәдениеті мен қазақ бірегейлігі болмысының онтологиясын құрылымдаушылар болып табылады. Және де осы концептілер негізінде Елбасы Н. Назарбаев бүгінде Ұлы даланың тарихын қайта зерделеуге, ұлы ойшылдардың есімдері мен даңқтарын жаңғыртуға, материалды және рухани мәдени мұраны қалпына келтіруге шақырады. Ол үшін тарихи, этнографиялық, археологиялық және мәдениеттанулық материалдарын жинау және талдау бойынша, сондай-ақ оларды таныстырудың әрі дәріптеудің заманауи көздеріне түсіру бойынша елеулі жұмыс атқару қажет.

Жоғарыда көрсетілген еліміздің бағдарламалық құжаттарында атап өткендей, біздің өзіміздің бай тарихымыз бен мәдени мұрамыз бар, оларға қатысты болу барлық қазақстандықтарда өз түптамырларының бірлігі сезімін қалыптастырады.

Қазақстан тәуелсіз мемлекет ретінде тарихи сананы басқа, трансұлттық және жаһандық жағдайларда қалыптастыруда, сондықтан сананы диалогтандыру процесі қажет, дәстүрді сақтаумен қатар оны жаңғырту туралы ұмытпау керек, өйткені ол көптүрлілікте ғана мәдени бірегейліктің тұтастығын анықтайды.

Мәдени дәстүрді заманауи мәдениеттің құрылысына қосу әлемдік кеңістікке өзіндік мәдениетімен кірігуді білдіреді, осылайша мәдениетаралық диалог және өзіндік бірегейлік пен мәдени егемендікті сақтау қамтамасыз етіледі.

Бүгінгі таңда, әлемдік мәдени үдеріске қосатын өзіндік, ұлттық үлесті түсіну, тарихи сананы кенейту, Қорқыт ата, Асан Қайғы, әл-Фараби, Яссауи, Иүгінеки, Бейбарыс, Сығнаки, Абай, Шәкәрім, т.б. секілді әлемді түрлендіруде рөлі ерекше Қазақстан тұлғаларының адамзат өркениеттік процесстерін дамытудағы мәнін пайымдау бұрыңғыдан да аса қажетті.

Қазіргі адамға тарихты білу не үшін қажет, өз мәдени идентификациясының қайнар көздерін қаһарман етіп көрсету үшін ғана емес, көбінесе ол қазіргі заманға алып шығатын «тарих толқынына» қатыстырылу үшін керек. Өткеннің сабақтары мен тарих трагизмі адамды белгілі бір оқиғаларды түсіндіруде абай болуға итермелейді.

Әр материалды және рухани артефакт оқуды талап ететін мәдениет нарративімен ұсынылады. Ескерткіштер, кітаптар – бұлардың барлығы халықтың дәстүрі қамтылған мәдениеттанулық сипаттағы мәтіндер. Сызықтық және сызықтық емес мәдени мағыналардың органикалық бірлігінде ұсынылған номадтық нарративтер көшпелілердің болмысын үлгілейтін рухани-материалдық артефактілердің көпмағыналылығы мен полисемантикалық табиғатын ашты.

Қазақ мәдениетінің қырлары тарихта және тарихпен шындалады. Бүгінде Қазақстанда жүргізіліп жатқан модернизация процестері қазақстандық мәдениет тарихындағы діни, нақтырақ айтқанда, рухани, моральдық-этикалық фактордың рөлін қайта пайымдаумен байланысты. Осыған байланысты ұлттық, азаматтық және діни бірегейліктің арақатынасы мәселесі көтеріледі. Азаматтық бірегейлікті құру діни компоненттен тыс мүмкін емес. Полимәдениетті қоғамдардағы адамның әлеуметтік бірегейлігі «діни сәйкестілік» сияқты құбылыстарды түсіндіруді қажет етеді, өйткені бұл бірегейліктердің барлығы дерлік азаматтық бірегейлік моделінің біртұтас конфигурациясы ретінде анықталады.

Осылайша, дәстүрлі қазақ мәдениеті феномендеріндегі ислам дәстүрін, оның ықпалы мен онтологиялық қабылдануын объективті түсіну өте маңызды. Түркі тарихы қалыптастырған құндылықтық парадигмалар түркі нарративтері мағынасын зерделеудегі мәдени кодқа айналды. Сол код моральді қоғамдық сананың барлық формаларында «этизациялау», орнатуында және адам фрагменттік, «бірөлшемді», «модульді» емес, тұтас болып қалыптасатын этикалық, моральдік мәдениетті құруында тұйықталады. Ислам дәстүрінің түркілер мәдениетіне енуі тек тарих контекстісі ғана бола қоймаған, ол онтологиялық шынайылыққа айналған.

Қазақстанның ислам тарихы түркі-қазақ мәдениетінің болмысына қатысқан көп қырлы процесс болды және осы онтологиялық кірігу нәтижесінде Қазақстанның этикалық және эстетикалық мәдени кеңістігінде ислам мәдениеті феноменінің қалыптасуы орын алды.

Сондықтан да дәстүрлі қоғам өзінің дәстүрлерінің сақшысы

болды, оларды жетілдіріп, ұрпақтан-ұрпаққа таратты. Ислам мәдениетінде бұл дәстүрлер аяқталмайды, олар түркіліктің, қазақ ою-өрнектерінің, поэзия мен музыканың тілдік формаларымен үйлесімді түрде араласып өмір сүреді.

Қазақ мәдениетінің қырларын ашу оның болмысының негізі – руханилық екенін көрсетеді. Мәдени болмыстың қырларын қайта зерделеу тарихи әрі танымдық процесс ретінде жүзеге асырылу керек, өйткені онда қоғамдық сананың барлық формалары мен барлық тәжірибелерін біріктіретін руханилық айқындалады. Мәдени өмірдің өлшемі – адам және оның мәдениетті «кұрауы» бірегей ұлттық тәжірибе іргесінде іске асырылған жөн.

Ұлттық мәдениеттер тағдыры ұлттық код өз көрінісін табатын ұлттық философиядан ажыратылмайтын дүние. Біз өмір сүріп жатқан постмодерн шынайылығы көптеген мәдени кодтардың болуын білдіреді, сонымен бірге олардың герменевтикасы да көпше, «көп мағынада» жүзеге асырылуы мүмкін. Бұл жағдайда біз мағынаның эрозиясына ұшырап, жалпы мағынаны жоғалтуға тап болмаймыз ба? «Мәдениет коды» феноменін түсінудің күрделілігі дәстүр тәжірибесі мен өмірдің, ойлаудың қазіргі тәжірибесін синтездеу проблемасымен байланысты. Ұлттық философияда мәдениеттің коды мәтін – ойлау – коммуникация тізбегі арқылы берілген, ол арқылы мәдениет болмысы сөйлейді.

Қазіргі Қазақстанда мәдени процестердің трансформациясы, оларды жаңғырту жүріп жатыр, бірақ бұл процестердің барлығы ұлттық мәдени мұраны қайта қарау, ондағы дәстүрдің танымдық, коммуникативтік мағыналарын нақтылау арқылы ғана жүзеге асырылуы мүмкін. «Түсіну арқылы түсіну» – бұл өзіндік мәдени дәстүрлерді трансцендеттеу және мәдени коммуникацияға жол деп білуіміз жөн. Қазақстанның қазіргі мәдениеті – бұл қазақ мәдениетінде және модернде жетіліп, жаңа мәдени-әлеуметтік шынайлықта қалыптасып келе жатқан дәстүр мәдениеті. Қазақстандық мәдениетте дәстүр мен инновацияның тепе-теңдігі эволюциялық процесс ретінде, қайғылы сілкіністерсіз және өткеннен онтологиялық бас тартусыз-ақ жүзеге асырылуда. Қазақстандық мәдениеттің болмысы мағынасы әлемді адамгершіліктік тұрғыда түсіндіруде жатқан дүниетанымдық парадигма мен тіл арқылы дүниеге таныстырылатын рухани дәстүрден «бастау» алады.

Айқын емес мәдени дәстүрлер тұлғаның «өзіндік ерекшеліктерінен айырылуға», тамырсыздыққа алып келеді, ұлттық мәдени дәстүрлерді құлдыратуға ниеттенген сырттан келетін мәдени шабуылдар мәдени

иммунитетті бұзуы мүмкін. Бірақ мәдени төлтумалықты және бірегейлікті сақтау үшін оқшаулауған мәдени жобалар қажет пе? Тәжірибе оларды жүзеге асырудың мүмкін еместігін көрсетеді. Мәдени дәстүрлер мен модернизация арасындағы диалогты жүргізу үшін теңгерімді ыңғайлар қажет.

Осындай әлеуметтік-мәдени жоба бүгінде диалогтік білім беру стратегиялары, Қазақстандағы мәдени және тарихи мұраларды қалпына келтіру, ұлттық мәдени идеологияны құру арқылы жүзеге асырылады. Белгілі мысалдардың бірі, онтологиялық тамыры бар дәстүр біздің заманымыздың шындығына айналатын ортақ тарихи-мәдени рухани және материалдық практика арқылы Қазақстан халқын біріктіретін «Мәңгілік Ел» Стратегиясы.

Қазіргі кезде Қазақстан ғалымдарының алдында ауқымды міндет тұр – дәстүрлерге негізделген заманауи өмір салты ретінде қазақ мәдениетінің жан-жақтылығын ашу, сондықтан олардың шығармашылығы да көп қырлы, көп өлшемді болуы керек. Қазақстандық философиялық, мәдениеттанулық және діни зерттеулері үшін бүгінде заманауи постклассикалық емес нұсқауларға сай келетін, дәстүр мен мәдениет, тіл және мәдениет болмысы, мәдениеттердің диалогтық дискурсы ретіндегі мәтін, экологиялық мәдени ойлау, білім және мәдениет секілді мәселелерді проблемалық тұрғыға көтере алатын ғылыми ұстанымдар қажет. Қазіргі гуманитарлық ғылым қазақтың философиялық мұраларын қайта қалыптастырып, оны ең бастысы жеке және қоғамдық, зайырлы және діни, дәстүрлі және заманауидің герменевтикасы айырықша маңызға ие мүлдем жаңа әдіснамалық ұстанымдар мен ыңғайлар тұрғысынан қайта зерделеу керек. Яғни, ұлттың жаңа деңгейге көтерілуін қамтамасыз ете алатын тетіктер мен идеялогиялық бағыттарды қалыптастыру қажет болып тұр.

Ол туралы өзінің 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев та нақты айтып кеткен. «Ұлттың жаңа болмысы» деп белгіленген бағытта Қазақстан Президенті: «Қазіргі міндет – халқымыздың жаңа болмысын қалыптастыру, тұтас ұлт сапасын арттыру» екенін көрсетті. Ол үшін қазақ қоғамында жақсы, ізгі дәстүрлерді сақтаумен қатар, заман талабына сәйкес жаңа қағидаттар және жаңа бағдарлар алға қойылуы тиіс [11].

Бірегейлік проблемасының маңыздылығы қазіргі кезде дүниетанымдық құндылықтар жүйесін қайта пайымдау, мәдени және

ұлттық әлеуетті, рухани менталитетті қайта құру және т.б. байланысты өзектенуде. Сөз реформалар, жұмсақ, тыныш, күшті, «гүлдер» төңкерістері жөнінде болып тұр, оларды бүгінде түрлі елдердің саяси технологтары әзірлеп, жүзеге асырып жатыр. Режимдердің ауысуы, әдетте, қоғамның шоғырландырушы әлеуетінің деконструкциясына әкеледі, ол жаңадан рухани құндылықтарды қалпына келтіруге және қоғамдық сананың барлық түрлерін тұрақтандыру жобаларын қайта жандандыруға мәжбүр болады. Осындай турбуленттілік жағдайында мәдени дәстүр ғана ұлттық дәстүрді сақтау шартының факторына айнала алады.

29 жыл бойы басқаша, трансұлттық және жаһандық жағдайларда тарихи сананы қалыптастырып келе жатқан қазіргі Қазақстан үшін сананың диалогизациясы, оның «дәстүрленуімен» бірдей «модернизациясы» да қажет, өйткені ол әртүрлілікте ғана мәдени бірегейліктің тұтастығын анықтайды.

Қазіргі заманғы мәдениетті құраудағы мәдени дәстүрдің инклюзивтілігі – «ашық әлемге өз мәдениетімен» кірігу болып табылады, тек осы жағдайда ғана мәдениетаралық диалог және өзіндік бірегейлік пен мәдени егемендіктің сақталуы қамтамасыз етіледі.

Қорытынды

Қазіргі қазақстандық қоғамның бірегейлігінің қалыптасуы тікелей ғылымның, мәдениеттің, экономиканың, саясаттың және т.б. салалардың дамуымен байланысты. Қазіргі қазақстандық жастар дәстүрлі және заманауи мәдениеттің бірлігінде тәрбиеленуде. Жастар қатысатын көп мәдениетті қарым-қатынас процестері олардың сәйкестендірілуіне үлкен әсер етеді, кейде тіпті ұлттық және космополиттік сана арасындағы шекараны жойып жібереді. Осыған орай, қазақстандық қоғам үшін негізгі міндеттер:

- мәдениет, дін, саясат, рухани дәстүр, азаматтық құндылық парадигмасы, дәстүр және мінез-құлықтың тарихи қалыптасқан үлгілерінің сабақтастығы сияқты компоненттерді қамтитын этномәдени сәйкестікті сақтау;

- өзіндік этномәдени бірегейлікті сақтау шартында ашықтық пен коммуникативтілік; өзара толықтыру, мультимәдениеттілік, диалог факторлары ретінде көрініс табатын әр түрлі мәдениеттермен өзара әрекеттесу де маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Лотман Ю. М. Семиосфера. – С.-Петербург: «Искусство-СПБ», 2000. – 704 с.; Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке. – М.: Гардарики, 1998. – 784 с.; Hall S. Cultural Studies: Two Paradigms // Media, Culture and Society. 1980. No. 2 (1). P. 57-72.; Уайт Л.А. Понятие культуры // Культура, художник, общество / РАН. ИНИОН.- М., 1992. С. 30-61; Боас Ф. История и наука в антропологии / Пер. с англ. Ю.С. Терентьева // Антология исследований культуры. – СПб.: Университетская книга, 1997. – Т.1. Интерпретация культуры. – С. 528-536.; Herskovits M.J. Some Further Comments on Cultural Relativism // American Anthropologist. 1958. Vol. 60. No 2. P. 266-273.
2. Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы. // 12 сәуір 2017 жыл. – Электронды ресурс: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy
3. Нұрсұлтан Назарбаев: Ұлы даланың жеті қыры // Егемен Қазақстан газеті. 21 қараша 2018 жыл. – Электронды ресурс: <https://egemen.kz/article/178090-nursultan-nazarbaev-uly-dalanyh-dgeti-qyry>
4. Barry B. Culture and Equality. Cambridge: Polity Press, 2000; Waldron J. What is Cosmopolitan? // J. of Political Philosophy. 1999. Vol. 8, N 2.
5. Gadamer H.-G. Truth and Method. London: Sheed and Ward, 1975.
6. Held D. Culture, Communications, and Global Political Community // Planetary Politics. Human Rights, Terror, and Global Society / Ed. E.B. Stephen. New York: Oxford: Rowman & Littlefield Publishers; INC., 2005. P. 45.
7. Степанянц М.Т. Культура и идентичность // Россия в диалоге культур. – М.: Наука, 2010. – С. 112.
8. Rushdi S. East, West. London: Randon House, 1994
9. Новая философская энциклопедия в четырех томах. (М.; Мысль, (2010). – Т 2. – С.345.
10. Тлежанова Д.М., Ахметжанова З.К. О специфике концептосферы казахского языка и культуры // Молодежный научный форум: Гуманитарные науки: электр. сб. ст. по материалам XXXV студ. междунар. заоч. науч.-практ. конф. – М.: МЦНО, 2016. – №6 (34). С.36 // [https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/6\(34\).pdf](https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/6(34).pdf). 23.08.2017.
11. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек // https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylygy-1-kyrkuiek